

Publié sur *La Vie des Classiques* (<https://96.ip-213-32-20.eu>)

[Accueil](#) > The late antique edition of Livy by the Nicomachean family

THE LATE ANTIQUE EDITION OF LIVY BY THE NICOMACHEAN FAMILY

The vast history *Ab urbe condita* by Livy was so enormous – well over 100 books – that it was transmitted in collections of 10 books. Most of these “decades” are lost. We possess only the first, third, fourth, and half of the fifth decade.

In late antiquity the texts of the first century came back into fashion, and were once more copied and amended. We learn from a letter by Q. Aurelius Symmachus, the opponent of St Ambrose, that “Munus totius Liviani operis quod spopondi etiam nunc diligentia emendationis moratur.” (Epist. 9.13: “The gift of the whole of the works of Livy which I have promised is also now delayed by the task of removing errors”.) This letter seems to date to 401.^[1]

What is remarkable is that this work of correction, undertaken by the interlinked Symmachan and Nicomachean families, is attested in the colophons of surviving manuscripts of the First Decade. These are well-known to scholars. But it is wonderful to find that we can see an example online at the Biblioteca Mediceo-Laurenziana in Florence, ms. [Plutei 63.19](#), “M” to the editors. This was written sometime before 968 at the Cathedral of Verona. [Tweeter GiorgiaV](#) has extracted four pages with examples.

Here’s the end of book VI (fol.138):

creta rontur. creta aulus & o. corneli
 iterum o. geganius. p. manlius ueturus
 p. ualerius. sed cum praece ueli.
 tratum obsidionem tardi magis rem
 extat quam dubii quieto externeret
 romanis essent famare pons belli gallici
 allata per pulat ciuitatem. ut o. si
 rius dictator quintum dicerat. it. i.
 quintum poenum mag. equitum dicit
 bellatum cum gallis eo anno circa vii
 non flumen auctor est claudius incli
 tamque in ponte pugnam quattuor
 manlius gallum cum quo prouocatus
 manus erunt in conspectu duorum
 exortum caesum torque spoliavit.
 tumpugnatum pluribus auctoribus ma
 gi adducor utrumque decem haud mi
 nus post annos ex acta hoc autem anno
 in albano agro cum gallis dictatore.
 o. furio signa conlata. nec dubia nec
 difficilis romanis quamquam ingente
 galli terrorem memoria pristinae cla
 dis attulerant uictoria fuit multa
 milia barbarorum in acie multa cap
 tis castris caesa pulchra l. apuliam
 maxime petentes tum fugae longin
 quatum quod p. s. i. m. e. o. s. i. m. u. l. p. a. u. o. r.
 terrorque dis tulerant ab hoste se
 cuti sunt dictatori consensu petrum
 plebi que triumphus decretus.
 I. x. dum per functum a. u. m. b. e. l. l. o. t. o. r.
 rior domi sedicio excepta ex per inge
 tia certamina dictator senatusq.
 uicatus utrogationes tribunice ac
 ciperentur. ex omnia consula aduersa

nobilitate habita quibus lucius sex
 tius de plebe primus cois. factus &
 in his quidem finis certaminum fuit
 quia patricii seu uictores futuros nega
 bant propter secessionem plebis res
 terribilesque alias minas ciuiliu
 certaminum uenit cum tamen
 per dictatorem conditionibus se
 datae discordiae sunt concessum q.
 ab nobilitate plebi de consule plebe
 to a plebe nobilitati de praetore uno
 quous in urbe diceret ex patribus ere
 ando. ita abductina ut tandem in
 concordiam redactis ordinibus cum
 digna meum remiserat. censeat
 esse merito quod si quando unquam
 alias deum immortalium causa
 libenter facturos fore ut ludi ma
 ximi fierent & dies unus ad id uel
 ad id uel recusatibus id minus
 uelibus plebis am clamentum apa
 tricus est iuuenibus sed honoris
 deum immortalium causa libent
 acturos ut aediles fierent quibus
 cum ab uniuersis gratiae acce tene
 factum. s. c. ut ludi unius aediles ex
 patribus dictator populum roga
 ret patres auctores omnibus eius
 anni comitibus fierent.

TITI LIII NICOMACHUS

VC. III. PRAEFECTURBS

EMENDAVI AB URBE

I.e.

Titus Livi Nicomachus VC III prefect urbs emendavi ab urbe cond Victorianus VC. Emendabam Domnis Symmachis Liber VI Explicit.

Nichomachus, 3 times urban prefect, I have corrected the "Ab urbe condita" of Titus Livy. Victorianus, I corrected [it] for the noble Symmachi. Book 6 ends.

And the end of book V:

TITI LIVI Nicomachus Dexter V.C. emendavi ad exemplum parentis mei Clementiani; ab urbe condit. Victorianus VC emendabam domnis simmachis.

Nicomachus Dexter, I corrected against the copy of my Clementian parents; the "Ab urbe condita" of Titus Livy. Victorianus, I corrected [it] for the noble Symmachi.

TITI LIVI

Nicomachus dexter. uē emenda
bi. ad exemplum parentis merle
mentum; ab urbe condita uictoria
nus uē. emendatum domus
simmachus.

EXPLICIT LIBER V.

INCIPIT LIBER VI.

Quā ab condita urbe romae ad
captam eandem urbem romam sub
regibus primum consulis. deinde.
ad dictatores. decem uirque atri
bunt. consularibus gessere. foris bel
la. domi seditiones. quinque libris
expositus. res cum uetus itae. nimia ob
scursi. uelut. quae magno ex inter
uallo. locutus. certantur. tum qd
paruae. egare. p. eadem. tempora
liter. fuere. una custodia fidelis
monitoriae. rerum gestarum. et qd
dum si quis in commentariis ponti
ficum. aliisque publicis. priuatisq.
trans monumentis. in consilia urbe
plerque interire. clariora. dein
ceps. certior. quae ab secunda origi
ne. uelut ab stirpibus. lucas. fēta
usque. reat. urbis. gesta. domini
liae quae exponuntur. ceterum.
primo. quo ad minicula erecta. ite.
eodem inmixta. m. furio principe
stete. neque cum abdicare. die
tatur. nisi anno. circum. aet. passi
sunt. comitia. uinsequenter. amū

tribunos habere. quorum in
magistratu. capta urbi. esse. non
placuit. res. ad inter regnum re
dit. cum ciuitas in opere. acla
bore. ad id uos. reficiende urbis.
teneretur. interim. quinto fabio
simul. primum. magis. tractu. abire
ab. en. marcio tribuno. pl. dicta
die. est. quod legatur. in gallos. ad
quos. missus. erat. orator. contra. uir
gentium. pugnas. cui. iudicio. eū
mors. adeo. oportuna. ut. uolunta
ria. magna. pars. crederet. subtra
xit. inter regnum. initium. p. cor
nelius. scipio. inter rex. et post eum
m. furius. camillus. iterum. a. for
bunos. militum. consulari. potesta
te. erecta. uia. lenum. publicola
iterum. l. uer. gium. p. corne
lium. a. malinum. que. l. acmilui.
l. p. postumum. h. inter. reg
no. cum. ex. templo. magistratum
miserent. nulla. dere. prius. qui
dore. religionibus. sanctum. consule
re. in primis. foederis. a. leges. erant
autem. eae. duodecim. tabulae. et
quaedam. regie. leges. conquiri
que. conpararent. iusserunt. alia. ex
eis. alia. etiam. inuulgata. quae. nū
ad. signa. pot. tenebant. a. pontificibus.
maxime. ut. religionem. obstrictos.
haberent. multitudinis. animos.
suppressi. tum. de. die. bus. religio
si. fignari. coeptum. diem. que
ad. xv. kal. sextiles. duplici. eta
de. insignem. quod. die. ad. er. metā.
fabii. caesi. quod. de. inde. ad. aliam

quod de nulla re prius
qua de religione con sulat
tur.

nefenerunt lucerem alius plebisque cum
 neque eundem mag. intra decem annos ca
 peret ne duos magistratus uno anno gere
 ret. utique lucerem cōss. ambor plebeios crea
 ri quesi omnia concessa plebi. apparet haud
 paruas vires defectionem habuisse alius
 annalib. p. dicitur est neque dictatorem
 ualerium dictum sed per cōss. omnē rem
 actam neq. ante quam romam ueniret
 sed romae eam multitudinem conuictorū
 ad arma conseruatam. et ne intra
 quinta uillam sed in edis ē manda nocte
 impetum faccum eumque aconiuratis ē
 prehensum. ut dux fieret inde ad quartā
 lapidem pfectos loca munito consedis se
 nec abducibus mentionem concor die
 oram sed repente cum in aciem armati
 exercitus processissent salutationem
 faciam et p. mixtos dextris ungere acē
 plecti intorse lacrimantes milites ce
 pisse coactos que cōss. cum uiderent aucto
 res admittente militum animos
 reuoluisse ad p. de concordia recon
 cilianda adeo nihil priueter quam sedi
 tionem fuisse eamque compositam inter
 antiquos rerum auctores. et ex et huius
 fama seditionis et susceptū cū sumitib.
 graue bellum aliquot populos ab roma
 na societate auertit et preter latiorū
 infidum iam diu foedus priueter nates et
 norbe atque sediam finitima colonias
 romanas incursione subita depopulatis.

EMENDAVI NICOMACHUS LAURIAN
 TITILIVITER TRAE. URB. APUD

HENNAM ABURGE CONDITOR
 VICTORIAN VIC EMENDABAM
 DOMNIS SYMMACHIS. LIB. VII
 EXPLICIT

INCIPIT LIBER VIII. FELICITER

I Amos erant. e. plutatius. n. trais. con
 bus memorat. cum sed in nobis. quero
 nam nantū defectionis priueter natum.
 cum quier monis. accepte. claudis uener.
 uolscorum item exercitum. duce anici
 populo consedis se. ad agrum. ad laum
 utrumq. bellum. plutatius forte uonē pri
 us. ad priueter. profectus. ex complō. acē
 consilixit. haud magno. certamine. de
 uicti hostes. oppidum. ex. tum. redditū
 qu. e. priueter. natibus. priu. sidio. ualido
 imposito. agrip. ar. et. dug. adempte. inde
 uictor exercitus. scitum. contra. anta
 res. ducit. ibi. magna. utrumq. caedae.
 atrox. praelium. fuit. et. cum. comp. las
 tot. numen. neq. in. inclinat. p. d. m. can
 tes. d. romis. sed. rom. mag. in. hileo. certamine
 tam. ambiguo. fessis. in. poster. in. diem. p. re
 lū. parant. uolscis. recens. entib. quos. uictor
 in. acie. amisissent. haud. quaquam. idē
 animus. ad. iterandum. periculum. fuit.
 nocte. prouictis. Ant. mag. trepido
 saucis. a. p. ar. te. p. d. m. entor. relicta
 abierunt. armorum. magna. uis. cum. in
 ter. caedis. hostium. corporum. in. castris
 inuentis. est. ex. lae. ma. ridare. se. consul
 dixit. sine. quae. hostium. usq. ad. horum
 martirum. est. depopulatus. alteri. con
 sili. conilio. ingressis. bellum. agrum
 non. castra. s. m. m. tū. non. legiones. usq.

At the end of book 8:

Emendavi Nicomachus [F]lavianus Titi Livi ter praef. urb. apud hennam [i.e. terminam] ab urbe conditor. Victorianus VIC [i.e. VC] emendabam domnis Symmachis. lib. VIII. explicit.

I, Nicomachus Flavianus, 3 times urban prefect, have corrected the “Ab urbe condita” of Titus Livy at the end. Victorianus, I amended it for the noble Symmachi. Book 8 ends.

Fol.172v has the colophon for book 8.

VC is *vir clarissimus*, a member of the aristocracy. All these people engaged in textual criticism were very senior people indeed. Victorianus is Tascius Victorianus. He also worked with Nicomachus on a translation from Greek of Philostratus *Life of Apollonius of Tyana*, as we learn from Sidonius Apollinaris, letter 8.3.^[2] The publication in Latin of a life of this controversial figure, used then and now for anti-Christian purposes, reinforces the pagan background of the editorial team.

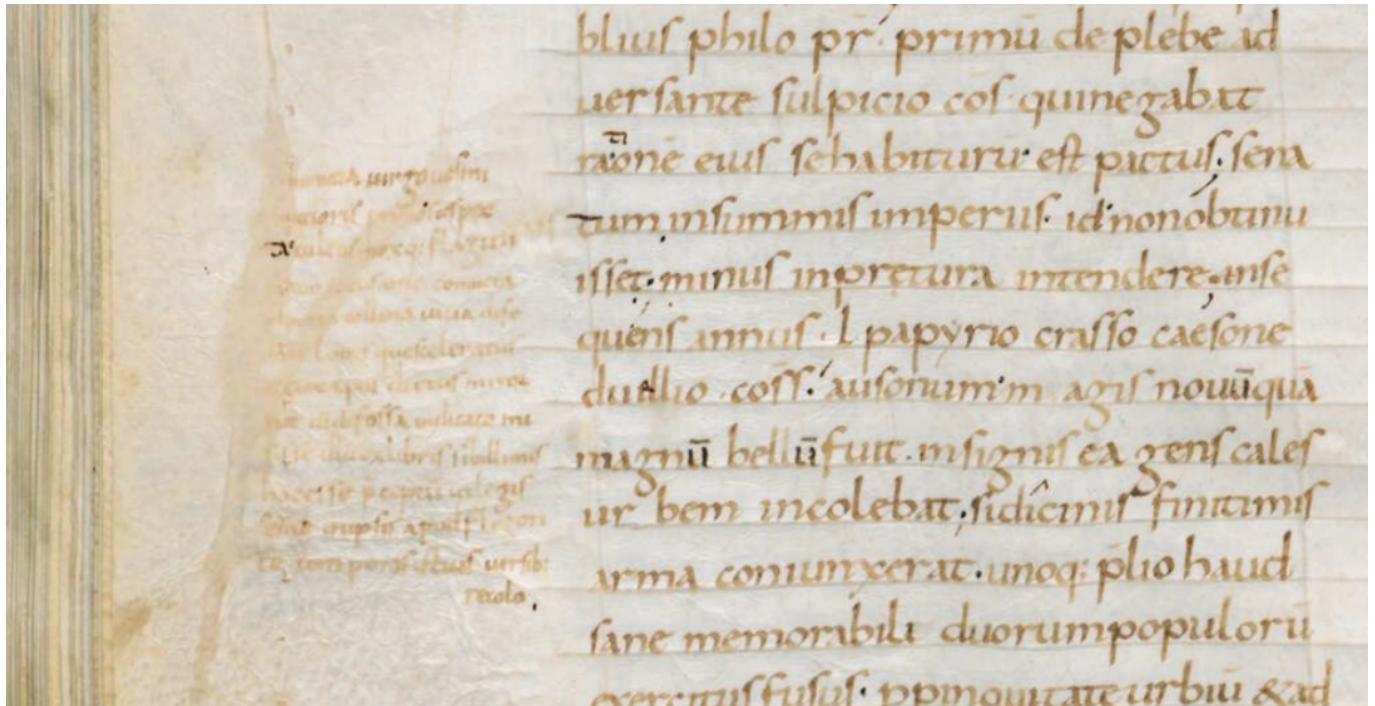
An old 1828 edition [here](#) provides a sometimes inaccurate transcription of these and other colophons. Charles W. Hedrick’s volume *History and Silence* [p.28](#) tells us about the three terms as urban prefect of Flavian Nicomachus, presumably ending in 408 AD.

The grammatical structure is sometimes a bit weird. There is an article by J.E.G. Zetzel, “The Subscriptions in the Manuscripts of Livy and Fronto and the Meaning of Emendatio”, in *Classical Philology* 75 (1980), p.38-59.^[3] This offers an intriguing suggestion, that, particularly for book 7, we’re looking at the result of copying a colophon laid out like this:

emendaui Nicomachus Flavianus
TITI LIVI
uc ter praef. urbis apud Hennam
AB VRBE CONDITA
Victorianus uc emendabam domnis Symmachis
EXPLICIT LIBER VII INCIPIT LIBER VIII.

The Livy stuff is in capitals, the colophon info interspersed between it. So one of the medieval copyists ran together what he found in the exemplar before him.

But the manuscript has yet another interesting feature for us, on fol.163v, in book 8, chapter 15:3, describing how a vestal virgin was buried alive. Here we find a marginal note:

I am unable to read this, but Zetzel informs us that it begins by paraphrasing the text and then reads:

miror autem, cum defossam indicat, omisisse illum ex libris Sibyllinis hoc esse praeceptum, ut legisse me in ipsis apud Flegontem temporis istius uersibus recolo.

But I amazed, when he says that she was buried [alive], that he has omitted that this was commanded in the Sybilline books, as I recall that I read in them, in Phlegon in the poems of that time.

References in Latin to Phlegon are rare and late; found only in the *Historia Augusta*, and in Jerome. It's not likely that a medieval annotator could write such a thing, so it looks as if at least some of the marginalia also belong to antiquity, and quite possibly the Nicomachean editors.

It's wonderful what you find in old books.

1. ^[1]Zetzel, p.38.↩
2. ^[2]S. Stucchi &c, *Apollonius of Tyana in Legend and History*, [p.170](#).↩
3. ^[3][JSTOR](#)↩